QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY XABARLARI
(2026-yil 10-son)
PEDAGOGIKA
PEDAGOGY
https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i10.011

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA KASBIY-AXLOQIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH MODELI VA PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Sultonov Sherzod Elmuratovich
Qo‘qon davlat universiteti,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Maqolada kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy-axloqiy madaniyatni rivojlantirish modeli va pedagogik tizimi yoritilgan. Modelning funksional-maqsadli, metodologik, mazmunli-jarayonli, tashkiliy va natijaviy bloklari, ularning funksiyalari, tamoyillari hamda pedagogik shart-sharoitlari ko‘rsatilgan. Pedagogik tizimning to‘rt bosqichi, “Kasbiy axloq” ijodiy to‘garagi mashg‘ulotlari shakllari, kasbiy-axloqiy trening, ishbilarmonlik o‘yinlari va modulli-klasterli texnologiyalarni qo‘llash imkoniyatlari tavsiflangan.

Kalit so‘zlar: pedagogik model, pedagogik tizim, kasbiy-axloqiy madaniyat, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik shart-sharoitlar, trening, ishbilarmonlik o‘yini.

Аннотация. В статье описаны модель и педагогическая система развития профессионально-этической культуры будущих учителей на основе компетентностного подхода. Представлены функционально-целевой, методологический, содержательно-процессуальный, организационный и результативный блоки модели, их функции, принципы и педагогические условия. Охарактеризованы четыре этапа педагогической системы, формы занятий творческого кружка «Профессиональная этика», профессионально-этический тренинг, деловые игры и возможности применения модульно-кластерных технологий.

Ключевые слова: педагогическая модель, педагогическая система, профессионально-этическая культура, компетентностный подход, педагогические условия, тренинг, деловая игра.

Abstract. The article describes a model and a pedagogical system for developing the professional and ethical culture of future teachers on the basis of the competency-based approach. The functional-target, methodological, content-procedural, organisational and outcome blocks of the model, their functions, principles and pedagogical conditions are presented. The four stages of the pedagogical system, the forms of sessions of the creative club “Professional Ethics”, professional-ethical training, business games and the use of modular-cluster technologies are characterised.

Keywords: pedagogical model, pedagogical system, professional and ethical culture, competency-based approach, pedagogical conditions, training, business game.

KIRISH. Pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirish bo‘yicha qabul qilingan me’yoriy hujjatlar oliy ta’lim muassasalari oldiga bo‘lajak o‘qituvchilarning nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalarini, balki ma’naviy-axloqiy fazilatlarini ham rivojlantirish vazifasini qo‘ymoqda. Biroq amaliyotda kasbiy-axloqiy tayyorgarlik ko‘pincha alohida fanlar doirasidagi ma’ruzalar bilan cheklanib, izchil, bosqichma-bosqich va natijasi baholanadigan pedagogik tizim sifatida tashkil etilmaydi. Kasbiy-axloqiy madaniyat ma’lum vaqt davomida, muayyan shart-sharoitlarda va maqsadli tashkil etilgan faoliyat jarayonida shakllanadi. Shu sababli bu jarayonni modellashtirish, ya’ni uning maqsadi, mazmuni, vositalari, bosqichlari va natijasini yagona tizim sifatida loyihalash zarurati yuzaga keladi. Maqolaning maqsadi kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy-axloqiy madaniyatni rivojlantirish modelini va uni amalga oshiruvchi pedagogik tizimni tavsiflashdan iborat. Pedagogik jarayonni modellashtirish bilish ob’ektining muhim xususiyatlarini aks ettiruvchi model yaratib, undan ilmiy ijodda foydalanishni ta’minlaydigan samarali ilmiy metoddir. Model amaliyotda ko‘p marotaba qo‘llanishi, mavjud ma’lumotlarni tizimlashtirishi va turli g‘oyalarni yagona konseptual maydonga birlashtirishi bilan ahamiyatlidir. O‘zbekistonda pedagogik tizimlarni takomillashtirishga bag‘ishlangan tadqiqotlar, jumladan, maktab o‘qituvchilarida kasbiy madaniyatni rivojlantirish va kompetent yondashuvga asoslangan pedagogik tizimni takomillashtirish masalalari o‘rganilgan. Kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash texnologiyalari ham ilmiy jihatdan ishlab chiqilgan

Tadqiqotda tizimli-tuzilmaviy yondashuv asos qilib olindi: pedagogik tizim pedagogik jarayonning o‘zaro aloqador tarkibiy qismlaridan tashkil topgan, yagona maqsadga yo‘naltirilgan murakkab yaxlit tuzilma sifatida qaraldi. Model metodologiyasi kompetensiyaviy, aksiologik, madaniyatshunoslik va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlarga tayandi. Tadqiqot metodlari: nazariy tahlil, modellashtirish, pedagogik kuzatish, tajriba-sinov ishlarini tashkil etish. Modelning tuzilishi. Kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy-axloqiy madaniyatni rivojlantirish modeli beshta o‘zaro bog‘liq blokdan iborat (1-jadval).

1-jadval. Kasbiy-axloqiy madaniyatni rivojlantirish modelining bloklari

Blok	Mazmuni
Funksional-maqsadli	Jarayonning maqsadi va asosiy funksiyalari: axloqiy-pedagogik, etnopedagogik, kommunikativ va tarbiyaviy funksiyalar
Metodologik	Yondashuvlar (kompetensiyaviy, aksiologik, madaniyatshunoslik, shaxsga yo‘naltirilgan) va ularga mos tamoyillar
Mazmunli-jarayonli	Tayyorlov, amaliy va yakuniy bosqichlar; pedagogik aksiologiya elektiv kursi va “Kasbiy axloq” ijodiy to‘garagi dasturi
Tashkiliy	Pedagogik shart-sharoitlar, ta’lim shakllari, metodlari va vositalari
Natijaviy	Baholash mezonlari, ko‘rsatkichlari, rivojlanish darajalari va shakllanadigan kompetensiyalar majmuasi

Funksional-maqsadli blok. Blokning yetakchi maqsadi kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-axloqiy madaniyatini rivojlantirishdir. Axloqiy-pedagogik funksiya “inson–jamiyat” va “inson–inson” munosabatlari tizimida pedagog tasavvurlarining axloqiy yo‘nalganligini shakllantiradi; etnopedagogik funksiya o‘qituvchining etnomadaniyatni, ya’ni moddiy va ma’naviy merosni, tarixiy tajribada mujassam bo‘lgan mentalitetni anglashini ta’minlaydi; kommunikativ funksiya pedagogik deontologiya tamoyillariga muvofiq o‘quvchilar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yishga xizmat qiladi; tarbiyaviy funksiya pedagogik burchga tayanib, uzluksiz kasbiy rivojlanish va o‘z-o‘zini tarbiyalashni qo‘llab-quvvatlaydi.

Metodologik blok. Kompetensiyaviy yondashuv integrativlik tamoyiliga tayangan holda qo‘llanildi, chunki kasbiy-axloqiy fazilatlar mazmunan bir-biri bilan uzviy bog‘liq. Aksiologik yondashuv erishilgan natijalarning barqarorligini ta’minlash tamoyiliga asoslandi: bilimlarni o‘zlashtirish natijasida talabada qadriyatli yo‘nalganlik shakllanishi nazarda tutiladi. Madaniyatshunoslik yondashuvi ta’lim jarayonining madaniyat bilan uyg‘unligi, ratsional va emotsional omillar birligi tamoyillariga, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv esa o‘zini-o‘zi dolzarblashtirish, onglilik darajasini oshirish, ijodiy faollik va mustaqillikni qo‘llab-quvvatlash tamoyillariga tayandi. Mazmunli-jarayonli blok. Jarayon tayyorlov, amaliy va yakuniy bosqichlar izchilligida amalga oshiriladi. Bu blokda ajratilgan funksiyalar sirasiga tolerantlik funksiyasi (ko‘p madaniyatli ta’lim muhitida boshqa mentalitetlarni anglash va qabul qilish), rivojlantiruvchi funksiya (kasbiy refleksiya va o‘zini anglash) hamda prognostik funksiya (kasbiy-axloqiy me’yorlarga zid holatlarni oldindan ko‘ra bilish) kiradi. Pedagogik shart-sharoitlar. Modelning tashkiliy bloki doirasida uch guruh shart-sharoit aniqlashtirildi. Tashkiliy-didaktik shart-sharoitlar ta’limiy muhitni tizimli tashkil etish, to‘garak va trening mashg‘ulotlarida jamoada ishlash texnologiyalarini joriy etish, mentorlik faoliyatini yo‘lga qo‘yishni nazarda tutadi. Ijtimoiy shart-sharoitlar yaqin ijtimoiy va kasbiy muhitning tarbiyaviy hamda motivatsion imkoniyatlaridan foydalanishni anglatadi. Psixologik-pedagogik shart-sharoitlar individual maslahatlar tizimini, shaxsiy va kasbiy o‘sishga yo‘naltirilgan treninglarni, elektiv kurslar va ijodiy to‘garaklarni tashkil etishni qamrab oladi.

Pedagogik tizim bosqichlari. Modelni amalga oshiruvchi pedagogik tizim to‘rt izchil bosqichdan iborat (2-jadval).

2-jadval. Pedagogik tizimning bosqichlari

Bosqich	Mazmuni
1. Motivatsion-kasbiy-shaxsiy	Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy yo‘nalganligi, shaxsiy motivlari va kasbiy qadriyatlarga munosabati shakllantiriladi
2. Ma’lumot va bilim beruvchi	Kasbiy-axloqiy ongni rivojlantirish, axloqiy xatti-harakat va barqaror xulq-atvor me’yorlarini qaror toptirishga qaratilgan ta’limiy jarayonlar
3. Kasbiy-axloqiy praktikum	Nazariy bilimlar amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtiriladi, shaxsiy axloqiy pozitsiya mustahkamlanadi
4. Ijtimoiy hayotga tayyorlash	Talabalar kasbiy-axloqiy madaniyatini shaxsiy va kasbiy faoliyatda ongli ravishda namoyon etishga jalb etiladi

“Kasbiy axloq” ijodiy to‘garagi. Model amaliyotga “Kasbiy axloq” ijodiy to‘garagi mashg‘ulotlarini tashkil etish orqali joriy etildi. To‘garak jarayonida turli shakl va metodlar kompleks qo‘llanildi: kirish ma’ruza (talabalarni yangi yo‘nalishga bosqichma-bosqich jalb etish), ma’ruza–press-konferensiya (talabalar savollariga javob asosida), mini-ma’ruzalar, bahs-munozara, amaliy mashg‘ulotlar, ishbilarmonlik o‘yinlari, nazorat ishi va yakuniy kasbiy maslahat. Ishbilarmonlik o‘yinlari aktuallashtiruvchi, evristik, formativ va umumlashtiruvchi bosqichlarga ajratilib, o‘yinlar vazifalar murakkabligiga qarab 10–25 daqiqa davom etdi. O‘yin faoliyatida har bir ishtirokchining individualligi, jamoaviy faoliyatga qo‘shgan hissasi, intizomi va mas’uliyati baholandi. Trening texnologiyasi. Kasbiy-axloqiy rivojlanishga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar texnologik yondashuv talablariga mos izchil tuzilmada tashkil etildi: kirish va salomlashish; faollashtirish (chaqiriq) bosqichi; anglash bosqichi; axborotni uzatish; mustaqil ish; refleksiya. Trening talabaning kasbiy-axloqiy rivojlanganlik holatini xolis baholash, ichki motivatsiyani kuchaytirish, kelgusi maqsadlarni belgilash va individual o‘sish traektoriyasini loyihalash imkonini beradi. Mashg‘ulotlarda tanlovning psixotexnikasi, noverbal vositalar (mimika, ovoz ohangi, imo-ishora, gavda holati) bilan ishlash mashqlari, breyn-ring va kasbiy-axloqiy o‘yin texnologiyasi qo‘llanildi. Modulli-klasterli texnologiyalar. Kasbiy-axloqiy madaniyatni rivojlantirish jarayoni ta’lim texnologiyalarining adaptiv variantlarini talab qiladi. Modulli o‘qitish doirasida “Pedagogik munosabat odobi”, “O‘quvchilarning axloqiy tarbiyasi” kabi mavzular talabalar tomonidan mustaqil yoki o‘qituvchi ko‘magida modul asosida o‘rganiladi. Klaster texnologiyasi esa “munosabat”, “etika madaniyati”, “pedagogik odob” kabi kalit tushunchalarni grafik shaklda tizimlashtirib, mavzuning mazmuniy chegaralarini ko‘rsatadi va terminologik model vazifasini bajaradi. Natijaviy blok. Natijaviy blok baholash mezonlari, ko‘rsatkichlari va rivojlanish darajalarini hamda shakllanadigan kompetensiyalar majmuasini o‘z ichiga oladi va erishilgan natijalarni tizimli baholash uchun diagnostik asos vazifasini bajaradi. Mezonlar kasbiy-axloqiy madaniyatning aksiologik, kognitiv va faoliyatli-ijodiy komponentlari bo‘yicha belgilanadi. Taklif etilgan modelning afzalligi shundaki, u kasbiy-axloqiy madaniyatni alohida fan doirasidagi bilim sifatida emas, balki maqsad, metodologiya, mazmun, tashkiliy shart-sharoit va natija birligida boshqariladigan jarayon sifatida ko‘radi. Bunda nazariy bilim treninglar, o‘yinlar va vaziyatli tahlil orqali amaliy tajribaga aylantiriladi, refleksiya esa talabaga o‘z rivojlanishini anglash imkonini beradi. Shu bilan birga, modelning samaradorligi to‘g‘risida xulosa chiqarish uchun tajriba va nazorat guruhlarida o‘tkazilgan tadqiqot natijalarining statistik tahlili zarur bo‘lib, bu keyingi nashrlarda yoritilishi lozim. Kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy-axloqiy madaniyatni rivojlantirish jarayoni tizimli modellashtirishni talab qiladi. Ishlab chiqilgan model funksional-maqsadli, metodologik, mazmunli-jarayonli, tashkiliy va natijaviy bloklarning uzviy birligidan iborat. Uni amalga oshirish tashkiliy-didaktik, ijtimoiy va psixologik-pedagogik shart-sharoitlarni yaratishni, to‘rt bosqichli pedagogik tizimni joriy etishni taqozo etadi. “Kasbiy axloq” ijodiy to‘garagi, trening, ishbilarmonlik o‘yinlari va modulli-klasterli texnologiyalar kabi vositalar

talabalarda kasbiy-axloqiy bilim, munosabat va xulq-atvorni uyg‘un rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 27 февралдаги ПҚ-4623-сон “Педагогик таълим соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 28.02.2020 й., 07/20/4623/0220-сон, 13.06.2020 й., 07/20/4749/0758-сон.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-iyundagi PQ-289-son “Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 22.06.2022-y., 07/22/289/0562-son.

3. Эгамбердиева Н.М. Маданий-инсонпарварлик ёндашув асосида талабаларни шахсий ва касбий ижтимоийлаштириш назарияси ва амалиёти (Педагогика олий таълим муассасалари мисолида): пед. фан. док. ... дисс. – Т., 2010. – 332 б.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-iyundagi PQ-289-son “Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 22.06.2022-y., 07/22/289/0562-son.

5. Kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. Monografiya.– “Fan va texnologiya” nashriyoti, T.: 2013- y 3. 2. N.Muslimov, M.Usmonboyeva, D.Sayfurov, A.To‘rayev - Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. Toshkent. “Sano-standart” 2015-y

6. Sultonov, Sherzod Elmuratovich. "PEDAGOG-KADR KOMPETENSIYASI TA’LIM JARAYONINING SAMARADORLIGINI TA’MINLASH ZARURIYATI SIFATIDA." Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 2.7 (2022): 60-63.

7. Sultonov, Sherzod Elmuratovich. "PEDAGOGIKADA KOMPETENTSIYA TUSHUNCHASI." Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 2.7 (2022): 55-59

8. Yuldashev, Elyorjon. "Secondary School Students Independent Education." INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND INNOVATIVE TECHNO Yuldashev,